

SA's Leading Past Year

Exam Paper Portal

STUDY

You have Downloaded, yet Another Great Resource to assist you with your Studies 😊

Thank You for Supporting SA Exam Papers

Your Leading Past Year Exam Paper Resource Portal

Visit us @ www.saexampapers.co.za

SA EXAM
PAPERS

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

NATIONAL SENIOR CERTIFICATE

KEREITE YA 12

SESOTHO PUO YA LAPENG (HL)

PAMPIRI YA BOBEDI (P2)

PUDUNGWANA 2016

MEMORANDAMO

MATSHWAO: 80

Memorandamo ona, o na le maqephe a 29.

TEMOSO HO BATSHWAYI**1. KGETHO YA DIPOTSO LE DINTLHA TSE DING:**

- Ha motshwayi a fumana mohlahlobuwa a arabile dipotso tse ngata ho feta palo e behilweng, motshwayi a tshwaye feela karabo ya pele (mohlahlobuwa ha a lokela ho araba mofuta e mmedi (mofuta wa potso e telele ya moqoqo le ya mofuta wa dipotso tse kgutshwane) ya dipotso mofuteng o le mong wa sengolwa).
- Haeba mohlahlobuwa a arabile dipotso ka bone ba tsona dithothokisong tseo a ithutileng tsona KAROLONG YA A, motshwayi a tshwaye feela dipotso tse pedi tsa pele.
- Haeba mohlahlobuwa a arabile dipotso tse pedi tsa mofuta wa dipotso tse kgutshwane kapa a arabile tse pedi tsa mofuta wa dipotso tse telele KAROLONG YA B le ya C, motshwayi a tshwaye karabo ya pele, mme a tlohele ya bobedi. Athe ha a arabile dipotso ka bone ba tsona, motshwayi a tshwaye karabo ya pele ho Karolo e nngwe le e nngwe, mme a ngole kgetho e fosahetseng dikarabong tse latelang. Qetellong mohlahlobuwa o lokela hore a be a arabile potso e le nngwe ya mofuta wa dipotso tse telele le e le nngwe ya mofuta wa dipotso tse kgutshwane.
- Maemong ao mohlahlobuwa a nehelaneng ka dikarabo tse pedi, ya pele e fosahetse mme ya bobedi yona e nepahetse, motshwayi a tshwaye karabo ya pele, mme a tlohele e e latelang e be ho yona o seha mola ho habahanya karabo, mme a hlalose ka ho ngola polelo ena; 'Kgetho e fosahetseng'.
- Haeba mopeleto o fosahetse hoo o amang moelelo, motshwayi a fosise karabo e jwalo, empa haeba mopeleto o sa ame moelelo, karabo e jwalo e tshwauwe e nepahetse.
- *Potso e telele* ya moqoqo: Ha bolelele ba moqoqo bo le ka tlase ho palo ya mantswe e behilweng (kgutshwane), motshwayi a se behe kotlo hobane mohlahlobuwa o se a ntse a ipehile ka mosing. Athe haeba moqoqo o le molelele haholo, motshwayi a tshwaye ho feta moedi wa palo ya mantswe a behilweng ka mantswe a 5 (kapa ho fihla qetellong ya polelo), mme a se tswela pele ho tshwaya karolo e latelang. A sehe feela mola ho fihla moeding wa mantswe, a sehe o mong ho habahanya mantswe a sa balweng.
- *Dipotso tse kgutshwane*: Haeba mohlahlobuwa a sa sebedisa matshwao a puo a supang qotso (di-a-bulwa le di-a-kwalwa) moo a lokelang ho qotsa, motshwayi a se behe kotlo.

2. TSHEBEDISO YA RUBURIKI:

Batshwayi ba lokela ho sebedisa ruburiki e latelang bakeng sa ho lekanyetsa bahlahlobuwa.

KAROLO YA A: RUBURIKI YA HO LEKANYETSA MOQOQO WA DINGOLWA: THOTHOKISO – SESOTHO PUO YA LAPENG [MATSHWAO A 10]

Makgetha a ho lekanyetsa	Phihlello e babatsehang	Phihlello e supang bokgoni	Phihlello e mahareng	Phihlello ya motheo feela	Phihlello e haellang
	6–7	5	4	3	0–2
<p>DIKAHARE</p> <p>Kutlwisiso ya potso, botebo ba tshekatsheko ya taba (sehlooho), kutlwahalo le nnetefatso (tiisetso) ya dintlha ho tswa thothokisong/temeng.</p> <p>MATSHWAO A 7</p>	<p>-O bontsha kutlwisiso e tebileng ya se botswang</p> <p>-O hlahisitse dintlha tse fapaneng tse hlwahlwa; di tshehetswa ho tswa thothokisong.</p> <p>-Kutlwisiso ke e babatsehang ya mofuta wa sengolwa le thothokiso.</p>	<p>-O bontsha kutlwisiso, mme o hlosa se botswang ka tshwanelo.</p> <p>-O hlahisitse dintlha tse anelang ka tsela e kgotsofatsang.</p> <p>-O hlahisitse dintlha tse utlwahalang, empa ha se tsohle tse tiisitsweng kamoo ho lokelang.</p> <p>-O utlwisisa mofuta wa sengolwa le thothokiso.</p>	<p>-O bontsha kutlwisiso e mahareng ya se botswang.</p> <p>-O hlahisitse dintlha tse seng kae ho tshehetsa sehlooho.</p> <p>-Tse ding tsa dintlha tse hlahisitsweng ho tshehetsa sehlooho di ntle.</p> <p>-Tse ding tsa dintlha di tshoheditswe, empa bopaki ha bo kgodise ka nako tsohle.</p> <p>-Kutlwisiso ya motheo feela ya mofuta wa sengolwa le thothokiso.</p>	<p>-O bontsha kutlwisiso e sa kgotsofatseng ya se botswang.</p> <p>-Ho batla ho se dintlha tse hlahisitsweng ho tshehetsa sehlooho.</p> <p>-Kutlwisiso ya mofuta wa sengolwa le thothokiso ke e haellang.</p>	<p>-Ha a bontshe kutlwisiso ya letho ya se botswang.</p> <p>-Dintlha tse tshohetsang ha di hlahiswe ho tswa thothokisong.</p> <p>-Mohlahlobuwa ha a utlwisisa hantle mofuta wa sengolwa le thothokiso.</p>
<p>SEBOPEHO LE TSHEBEDISO YA PUO</p> <p>Sebopeho, nehelano le tlhophiso ya mehopollo. Tshebediso ya puo, sehalo le setaele tse sebedisitsweng</p> <p>MATSHWAO A 3</p>	<p>-Sebopeho se hlahisitse ka tsela e momahaneng.</p> <p>-Dintlha di utullotswe hantle le ho ntshetswa pele ka tsela e hlakileng.</p> <p>-Tshebediso ya puo, sehalo le setaele ke tse butswitseng, tse susumetsang le ho nepahala.</p> <p>-O batla o hloka diphoso tsa puo, tsa mopeleto le tsa matshwao a puo/a ho bala.</p>	<p>-Sebopeho ke se hlakileng, mme dintlha di hlahisitse ka tsela e hlalohanyehang,</p> <p>-Tlhahiso ya mehopollo ke e utlwisisehang.</p> <p>-Tshebediso ya puo, sehalo le setaele di nepahetse.</p>	<p>-O hlahisitse bopaki bo seng bokae ba sebopeho.</p> <p>-Tlhahiso ya mehopollo e a haella, ha e hlalohanyeha, mme ha e na momahano.</p> <p>-Diphoso tsa tshebediso ya puo ha se tse kaalo, mme sehalo le setaele ha se tse loketseng.</p>	<p>-Sebopeho se bonahala se radilwe ka tsela e fosahetseng.</p> <p>-Mehopollo ha e hlahiswe ka tsela e hlalohanyehang.</p> <p>-Sehalo le setaele ha se tse di loketseng.</p>	<p>-Moqoqo o bopehile ka tsela e fokolang.</p> <p>-Ho na le diphoso tse tshabehang tsa tshebediso ya puo le setaele se fosahetseng.</p>
MATSHWAO	3	2	1	1	

KAROLO YA A: DITHOTHOKISO**POTSO YA 1: POTSO E TELELE YA MOQOQO****'Mmadiberwane' – T Leballo****TATAISO HO BATSHWAYI:**

Motshwayi a bale nehelano ya mohlalobuwa e lokelang ho hlahiswa sebopelong sa moqoqo. Moqoqo o tlameha ho hlahiswa ka tsela e supang kgokahano le momahano ya dintlha, dipolelo le diratswana.

Motshwayi a tadime makgetha ana a mabedi a latelang ha a tshwaya moqoqo ona: *Dikahare; Sebopelo le Tshebediso ya puo.*

Dikahare

- Nehelano e lokela ho hlahiswa sebopelong sa moqoqo, mme sena se bolela hore nehelano e lokela ho ralwa ka tsela ya hore ho be le selelekela, mmele o bopilweng ka diratswana le qetelo. Ho be le kgokahano le momahano ya dintlha le diratswana.
- Dikahare di bontshe kutlwisiso ya potso; botebo ba tshekatsheko ya ditaba, kutlwahalo le nnetefatso (tiisetso) ya taba ka mabaka a itshetlehileng thothokisong.
- Dikahare di hlahiswe ka tsela e momahaneng mme motshwayi a tadime dintlha tse tla hlahiswa nehelanong ya mohlalobuwa. Ela hloko hore dintlha tsa mohlalobuwa di ke ke tsa behwa ka tatellano e hlahellang mona.

Sebopelo le Tshebediso ya Puo

- Sebopelo, tlhophiso ya mehopolole le nehelano e nang le neheletsano e momahaneng e lebisang kutlwisisong ya lekgetha mmoho le puo, setaele le sehalo tse sebedisitsweng ka nepo karabong.
- Mohlalobuwa a nehelane ka karabo ya hae e sebopelong sa diratswana tse momahaneng, mme ho be le kgokahano le momahano ya dipolelo le diratswana.

Karabo e ka lebellwang:

Thothokiso ena ke ya mofuta wa **tomatso**. Sethothokisi se phoqa Mmadiberwane ka sepheo sa ho mo kgalema. Sethothokisi se kgalemela mekgwa ena e mebe ya Mmadiberwane ka tsela ya ho mo pepesa le ho senola mekgwa ya hae e kang mokgwa wa ho nkela basadi banna ba bona le ho ba sotla ka ho ba etsa makgoba.

Kgokahano ya mela

Melathothokisong e meng ho sebedisitswe **phetapheto ya mantswe**.

- Melathothokisong ya 1 le 2, ho sebedisitswe mantswe ana **'basadi ba ne ba'** ka sepheo sa ho toboketsa kamoo basadi ba neng ba sa rate Mmadiberwane kateng ka baka la hore o ba nkela banna. Ena ke hlaahlela e qalang/Neeletsano/ phetapheto ya mantswe e qalang/qalotshwano.
- Melathothokisong ya 5 le 6 ho sebedisitswe mantswe ana **'ba phela'** ka sepheo sa ho hlakisa kamoo Mmadiberwane a neng a nka banna ba batho a dula le bona a ba siisa basadi le bana hae. Ena ke phetapheto ya mantswe e qetellang/ Neeletsano/ phetapheto ya mantswe e tsepameng.
- Melathothokisong wa 10 le 11 ho sebedisitswe mantswe ana **'Bana ba batho ba'** ka sepheo sa ho hatella hore banna ba neng ba sotlwa ke Mmadiberwane e ne e le bana ba batho le bona. Ena ke hlaahlela e qalang/Neeletsano/ phetapheto ya mantswe e qalang.

- Melathothokisong ya 16 le 17 ho sebedisitswe mantswa ana **'Mosadi a ba'** ka sepheo sa ho hatella hore banna ba ne ba sotlwa ke motho wa mosadi e leng Mmadiberwane. Ena ke hlaahlela e qalang/Neeletsano/ phetapheto ya mantswa e qalang.
- Melathothokisong ya 13 le 14 ho sebedisitswe phetapheto ya mantswa e tshekalletseng mantsweng ana **'ba jeswa'** e le ho toboketsa kamoo banna ba neng ba thotofatswa dikelello kateng ke Mmadiberwane.

Melathothokisong e meng ho sebedisitswe **phetapheto ya moelelo**

- Molathothokisong wa 2 e sebedisitswe mantsweng ana **'ba mo nena, ba mo kwekwetla'** e le ho **toboketsa/hatella** kamoo basadi ba neng ba sa batle Mmadiberwane kateng.
- Melathothokisong ya 1 le 2, e sebedisitswe mantsweng ana, **'ho ila sekgethe le kwekwetla'** mme bohlokwa ba teng ke ho **toboketsa/hatella** moelelo wa hore Mmadiberwane o ne a hloilwe ke bohle.
- Melathothokisong ya 10 le 11 e sebedisitswe mantsweng ana **'dikolofane le diepamokoti'** di sebedisitswe ka sepheo sa ho **hatella/toboketsa** kamoo banna e neng e le makgoba a Mmadiberwane kateng.
- Melathothokisong ya 13 le 14 e sebedisitswe mantsweng ana **'phehla mokobolo le fiatana'** a sebedisitswe ka sepheo sa ho **hatella/toboketsa** kamoo banna ba neng ba jeswa ntho e ba thapisang kateng

Melathothokisong e meng ho sebedisitswe **phetapheto ya sebopelo**

- Melathothokisong ya 10 le 11 sethokisi se sebedisitse **phetapheto ya sebopelo/** dikarolo tsa puo tse tshwanang e le ho **hlakisa** kamoo mongodi a neng a qenehela banna ba neng ba sotlwa ke Mmadiberwane hore le bona ke bana ba batho. Phetapheto ena ya sebopelo e bile e lekalekanya mela ya thothokiso.

Kgetho ya mantswa

Sethothokisi se kgethile le ho sebedisa mantswa ka boqhetseke bo tsotelang, ka sepheo sa ho hlakisa boitshwaro bona bo bobele ba mosadi enwa. Melathothokisong e latelang ho sebedisitswe **mantswa makgohledi** e le ho fa mantswa ao sefutho:

- Molathothokisong wa 2 lentsweng lena **'kwekwetla'** bakeng sa hore basadi ba ne ba tsamaela hole le yena; Sena se hlahisa kगतello ya hore basadi ba ne ba sa mmatlle ka baka la ho ba nkela banna.
- Melathothokisong ya 7 le 8 ho sebedisitswe mantswa **'letetekgu'** le 'a ba **folletse'** bakeng sa hore Mmadiberwane o ne a nkile banna ba bangata; Mantswa ana a fana ka setshwantsho se matla sa hore Mmadiberwane o ne a hlile a na le banna ba bangata.
- Molathothokisong wa 10 ho sebedisitswe lentswa **'dikolofane'** bakeng sa hore o ne a ba fetotse makgoba; Sena se hatella kamoo Mmadiberwane a neng a sebedisa banna ba batho ka thata jwalo ka makgoba a hae kateng.
- Molathothokisong wa 11 ho sebedisitswe lentswa **'diepamokoti'** bakeng sa hore o ne a ba fetotse makgoba; Sena se hatella kamoo Mmadiberwane a neng a sebedisa banna ba batho ka thata jwalo ka makgobana hae kateng.
- Molathothokisong wa 14 ho sebedisitswe lentswa **'fiatana'** bakeng sa phehla; Mona ho hlakiswa hore banna ba batho ba ne ba nolofatswa ke Mmadiberwane hore a ba sebedise kamoo a ratang kateng.
- Molathothokisong wa 15 ho sebedisitswe lentswa **'foqwa'** bakeng sa hore ba e fuwa ka kgang. Sena se hatella hore banna ba ne ba jeswa seo ba sa se rateng.

- Molathothokisong wa 17 ho sebedisitswe lentswe '**seseditse**' bakeng sa ho sidilela setlhare/moriana moo motho a phatsitsweng teng. Lentswe lena le hatella hore moriana o neng o fuwa banna ba batho o ne o sidilellwa hore o se ke wa phopha kapa wa fellwa ke matla.
- Molathothokisong wa 17 ho sebedisitswe maadingwa '**bheka mina ndedwa**' bakeng sa hore a re 'phehla'. Mantswe ana a hatella hore Mmadiberwane o ne a ba tsherehantse, a ba thapisitse.
- Molathothokisong wa 19 ho sebedisitswe lentswe '**kgobohelwa**' bakeng sa ho halefa; Sena se hatella bohale boo Ratjotjose a ileng a ba le bona ha a utlwela ditaba tsa ho sotlwa ha banna ke Mmadiberwane.
- Molathothokisong wa 23 ho sebedisitswe lentswe '**phetshele**' bakeng sa ho mo shapa/a mo otlala. Sena se toboketsa hore o ne a ikemiseditse ho peteta boitshwaro bo bobele boo Mmadiberwane a neng a e na le bona a bo fedise ho tu!
- Molathothokisong wa 11 ho sebedisitswe **lebetsomararane** lentsweng lena '**diepamokoti**' e le ho neha lentswe leo sefutho/ho potlakisa morethetho wa thothokiso/ho fokotsa palo ya mantswe. Hona ho bontsha hore o ne a hlile a ba sotla a ba fetotse makgoba e le ka nnete.

Kabo ya matshwao:

Motshwayi a bale karabo kaofela, mme a bontshe ka letshwao (simbolo) (√) dintlheng tsohle, mme moo mohlahlobuwa a fositseng teng, motshwayi a bontshe ka letshwao (simbolo) (X). Ha motshwayi a se a badile nehelano ya mohlahlobuwa, a abele mohlahlobuwa matshwao ka ho sebedisa ruburiki e leqepheng la 3. Bekga karabo ya mohlahlobuwa kgatong e itseng (ho tloha ho Kgato ya 1 ho isa ho Kgato ya 5) ruburiking, makgetheng a 'Dikahare', 'Sebopeho le tshebediso ya puo'. Motshwayi a hlokomele hore matshwao ohle a dikahare, sebopeho le tshebediso ya puo ke (10) mme a tsamaya mmoho (a momahane). Kahoo matshwao ao mohlahlobuwa a tla beng a a abetswe, e tla ba a momahantseng makgetha ana a mabedi.

Ha mohlahlobuwa a sa araba ka tsela ya moqoqo, a lokodisitse dintlha tsa hae, a se fumantshwe kotlo, a se hulelwa matshwao. Motshwayi a tshwaye ho ya kamoo mohlahlobuwa a arabileng kateng.

Kgato e nngwe le e nngwe e na le tlhaloso ya bokgoni ho ya ka kgato eo. Motshwayi a ele hloko hore tlhaloso ya kgato eo a e kgethileng ha a lekanyetsa, e lokela ho tsamaelana le ditaba tsa mohlahlobuwa. Matshwao a bontshitswe qetellong ya kgato e nngwe le e nngwe.

Motshwayi a ele hloko hape hore ha a ntse a beha letshwao/simbolo (√) karabong ya mohlahlobuwa a se fete moedi wa matshwao/simbolo tse 10.

POTSO YA 2: DIPOTSO TSE KGUTSHWANE**'Re ka kgona' – RN Phume**

- 2.1 Lebotsi. √ Le bontsha kगतello/le botsa potso ka sepheo sa ho imakatsa kaha karabo ya potso eo e se e ntse e fuparehile moleng o hlahlamang.√

[Ela hloko haeba mohlahlobuwa a fositse sebetsa empa a nepile tlhaloso, a abelwe letshwao le le leng] (2)

- 2.2 Sekapuo sena se toboketsa papiso e sebedisitsweng ho tshwantsha motho ya nang le bokgoni ba ho etsa se itseng le naledi e totobalang lefifing la bosiu. √√ (2)

- 2.3 Neeletsano/Hlaahlela e qalang/phetapheto ya moelelo/ phetapheto ya mantswa e tsepameng. √. E hokahanya melathothokiso/e tlisa kगतello mantsweng ao/e sidilella/toboketsa mohopolo wa hore diketso tsa bona tse ntle di a bonahala. √ (2)

- 2.4 Tlohelo.√ (1)

- 2.5 Kgefutsohare/sejura.√

[Mohlahlobuwa ya ngotseng 'kgefutso' feela, a fose] (1)

- 2.6 Batho ba anelang bokgoni ba batho ba bang le bona ba tla kgona ho hlola mathata ka ho inkela malebela ho bahale/batho bao/ Motho e mong o lokela ho nka malebela ho e mong hore a tle a kgone ho atleha le yena kamoso/Batho ba ithuta tse ntle ho tswa bathong ba bang.√√

[Mohopolo wa sehlooho: Batho ba nka malebela ketsong tse ntle tsa ba bang] (2)
[10]

POTSO YA 3: DIPOTSO TSE KGUTSHWANE**'O emetseng' – TJ Mahapa**

- 3.1 Kgonyetso√ Ho eketsa lebatama la lentswe/ho fa lentswe sefutho/ho fokotsa bolelele ba lentswe/ho fokotsa bolele ba molathothokiso/ho potlakisa morethetho.√

[Ela hloko haeba mohlahlobuwa a sa ngola sebetsa empa a nepile tlhaloso, a abelwe letshwao le le leng] (2)

- 3.2 Phetapheto ya moelelo √ (1)

- 3.3 Anastrofi √ (1)

- 3.4 Pheteletso√ – Ke ho hlakisa hore ntwana ya tokoloho e lwanwa ke batho ba sa leng tlase dilemong/Ha ho masea a ka lwanang ntwana/E susumetsa Nkahlama hore le yena a kgone ho ema ka maoto a lwane kaha ke moo le bana ba masea ba se ba ntse ba lwana.√ (2)

- 3.5 Ke maikutlo a ho teneha/a kgalefo/ho kgena/ho hlabeha/ho kwata/ho lekeha/.
√√ (2)
- 3.6 Kgonyetso (tjhaba). Ho fokotsa bolelele ba molathothokiso/ho fa lentswe sefutho/lebatama/ho potlakisa morethetho wa thothokiso. Sejura/ kgefutsohare. √ Se sebedisitse ka sepheo sa ho lekanya moelelo wa mantswe 'itseka' le 'lwana' hoba a hlalosa ntho e le nngwe/ho qatsohisa lentswe lena 'lwana' ho le lekanya le lentswe lena 'ho itseka'. √
- [Mohlalobuwa ya ngotseng 'kgefutso' feela, a fose.Tshwaya e le nngwe feela]** (2)
[10]

POTSO YA 4: DIPOTSO TSE KGUTSHWANE

'Ke a mo leboha' – PM Ramathe

- 4.1 Ke ho ntshetsa pele mohopolo o fumanwang moleng oo enjambamente e leng ho ona moleng o latelang/hlahlamang/Ho potlakisa morethetho.√√ (2)
- 4.2 Ke ho fokotsa bolelele ba molathothokiso/Ho notla palo ya mantswe molathothokisong/ho kgutsufatsa bolelele ba molathothokiso/ho potlakisa morethetho.√√ (2)
- 4.3 Ke maikutlo a ho nyahama/ho swaba/ho teneha/ho kgathala matla/ho sarelwa/a ho utlwa bohloko/ho sithabela maikutlo/ho wa moya√ ka lebaka la hore leha Mmopi a etseditse batho tse ntle, bona ha ba na teboho.√ (2)
- 4.4 Phetapheto ya mantswe e tshekalletseng/Neeletsano (tlhase). Phetapheto ya moelelo (tadima le hlahloba). √ (1)
- 4.5 Karaburetso ya pono/karaburetso ya kutlo. √
- [Tshwaya e le nngwe feela]** (1)
- 4.6 Kananelo ya dimakatso le boholo ba Mmopi ka tseo a di entseng√ kahoo o lokela ho lebohuwa. √

[Ela hloko: Ha mohlalobuwa a ngotse ka ho ananela diketso tsa Mmopi feela, a sa bontsha ntlha ya teboho, a fuwe letshwao le leng feela. Le teng haeba a bontshitse ntlha ya teboho feela, a sa bontsha ntlha ya kananelo a fuwe letshwao le le leng feela]

(2)
[10]

MMOHO LE

THOTHOKISO EO O SA E RUTWANG**POTSO YA 5: DIPOTSO TSE KGUTSHWANE****'Bophelo' – J Ramathe**

- 5.1 Sethothokisi se bolela hore bophelo bo thata/Ha bo bonolo/bo boima/ha se papadi/ha bo bobebe.√√ (2)
- 5.2 Ke tatolano.√ (1)
- 5.3 Tshwantshanyo/papiso.√ Batho ba sa tshepahaleng ba tshwantshwa le dinoha kaha di a meneka, mme le batho ha ba tshepahale kaha ba a fetoha.√ (2)
- [Haeba mohlahlobuwa a itse ba tshwantshwa le dinoha feela, ha a hlalosa, a fose. Haeba mohlahlobuwa fositse sekapuo empa a nepile tlhaloso, a abelwe letshwao le le leng]** (2)
- 5.4 Mohopolo ke hore motho o lokela ho ruteha a tle a tsebe ho iphedisa, a se lebelle ho etsetswa tse molemo ke batho ba bang/Tse molemo tseo motho a ka di unang di hloka mamello/lketsetse o se ke wa lebella ho etsetswa/E ba le mamello ho tsohle tseo o di etsang/Mamello e tswala katleho/Ha ho tse fumanwang di tonositse. √√ (2)
- [Tshwaya e le nngwe]** (2)
- 5.5 Sehalo se fatshe/bonolo/ikokobeditseng/qekang/se eletsang/rutang. √ (1)
- 5.6 Batjha ba ka ba le bophelo bo botle ha ba mamella, ba tshepahala, ba ithuta ka matla, ba sebetsa ka thata ba bile ba hlompha batswadi/Molaetsa wa hore batjha ba lokela ho hlompha batswadi mme ho etsa seo ke tokoloho ya meya ya bona. √√ (2)

[10]**MATSHWAO OHLE A KAROLO YA A: 30**

KAROLO YA B LE C: RUBURIKI YA HO LEKANYETSA MOQOQO WA DINGOLWA: PADI/SENGOLWA SA BOHOLOHOLO LE TSHWANTSHISO – SESOTHO PUO YA LAPENG [MATSHWAO A 25]

Makgetha a ho lekanyetsa	Phihlello e babatsehang	Phihlello e supang bokgoni	Phihlello e mahareng	Phihlello ya motheo feela	Phihlello e haellang
DIKAHARE	12–15	9–11	6–8	4–5	0–3
<p>Kutlwisiso ya potso, botebo ba tshekatsheko ya taba (sehlooho), kutlwahalo le nnetefatso (tiisetso) ya dintlha ka mabaka ho tswa sengolweng.</p> <p>MATSHWAO A 15</p>	<p>-Karabelo e hlahisitswe ka tsela e babatsehang: 14–15. -Karabelo e hlahisitswe ka bokgabane: 12–13. -Sehlooho se manollotswe ka botebo -O hlahisitse dintlha tse fapaneng tse hlwahlwa tse tshhetswang ho tswa sengolweng -O bontsha kutlwisiso e babatsehang ya sengolwa.</p>	<p>-O bontsha kutlwisiso, mme o manollotse sehlooho ka bokgoni -O hlahisitse karabelo e batlang e anela -Tse ding tsa dintlha ke tse utlwalang, empa ha se tshhle tse tiisitweng kamoo ho lokelang. -Bopaki ba kutlwisiso ya mofuta ona wa sengolwa bo a bonahala.</p>	<p>-Kutlwisiso ke e mahareng ya sehlooho; ha se dintlha tshhle tse utullotsweng ka botlalo. -Tse ding tsa dintlha di tshhetsa sehlooho. -Dintlha tse ding di tshheditswe, empa bopaki ha bo kgodise ka nako tshhle. -O bontsha kutlwisiso e ka mmoho ya mofuta ona wa sengolwa.</p>	<p>-Kutlwisiso ke e haellang ya sehlooho; boholo ba dintlha ha di a utullwa ka botlalo. -Ke dintlha tse fokolang feela tse tshhetsang sehlooho. -O hlahisitse dintlha tse seng kae tse tsamaelanang le sehlooho. -O bontsha kutlwisiso e fokolang ya mofuta ona wa sengolwa.</p>	<p>-O bontsha kutlwisiso e fokolang ya sehlooho. -Boiteko bo fokolang ba ho araba potso. -Dintlha ha se tse kgodisang. -Mohlahlobuwa ha a utlwisiso hantle mofuta ona wa sengolwa.</p>
SEBOPEHO LE TSHEBEDISO YA PUO	8–10	6–7	4–5	2–3	0–1
<p>Sebopeho, tlhophiso ya mehopolole nehelano e nang le neeletsano e momohaneng e lebisang tlhalohanyong ya sehlooho mmoho le puo, setaele le sehlo tse sebedisitweng temeng.</p> <p>MATSHWAO A 10</p>	<p>-Sebopeho se momahaneng -Selelekela le qetelo di a babatseha -Dintlha di utullotswe hantle le ho ntshetswa pele ka tsela e hlakileng -Tshebediso ya puo, sehlo le setaele ke tse butswitseng, tse susumetsang le ho nepahala.</p>	<p>-Sebopeho ke se hlakileng, mme dintlha di hlahisitswe ka tsela e hlalohanyehang -Selelekela le qetelo mmoho le diratswana tse ding di hlahisitswe ka tsela e momahaneng. -Dintlha di hlahisitswe ka tsela e hlalohanyehang. -Puo, sehlo le setaele boholo di nepahetse.</p>	<p>-O hlahisitse bopaki bo itseng ba sebopeho. -Tlhalohanyo le momahano di teng leha di kgera. -Ho na le moo tshebediso ya puo e fosahetseng ha sehlo le setaele tsona di batla di loketse. -Tlhahiso ya mehopolole a haella, ha e hlalohanyehe, mme ha e na momahano -Popo ya diratswana e batla e nepahetse.</p>	<p>-Sebopeho se bonahala se radilwe ka tsela e fosahetseng. -Mehopolole ha e hlahiswe ka tsela e hlalohanyehang. -Diphoso tsa tshebediso ya puo di totobetse. -Sehlo le setaele ha di a lokela mosebetsi -Popo ya diratswana e fosahetse.</p>	<p>-Kgaello ya ho rala sebopeho ka tshwanelo e sitisa phallo ya mehopolole. -Tshebediso ya puo le ya setaele tse fosahetseng di hlahisitse tema e fokolang haholo. -Popo ya diratswana e fosahetse.</p>
MATSHWAO	20–25	15–19	10–14	5–9	0–4

Matshwao a ka sebediswang bakeng sa ho tshwaya:

Makgetha a tekanyetso	Matshwao	Senotlolo
Dikahare	15	Dik. =
Sebopeho le Tshebedsio ya Puo	10	STP =
Matshwao ohle	25	

ELA HLOKO: Ha karabo ya mohlalobuwa e tswile lekoteng, motshwayi a mo abele matshwao a dikahare le tshebediso ya puo ya kgato ya pele feela.

KAROLO YA B: PADI/SENGOLWA SA BOHOLOHOLO**PADI****POTSO YA 6: POTSO E TELELE YA MOQOQO****BOTSANG LEBITLA – KPD Maphalla****Semelo sa Mohanuwa****Selelekela**

Semelo ke **botho ba motho** bo ipatileng, bo seng pepeneng. Botho ba motho bo ka hlalosa ho latela **diketso tsa mophetwa, dipuo tsa mophetwa le dipuo tsa batho ba bang ka mophetwa eo. Theho ya mabitso** le yona e ka re senolela semelo sa mophetwa. **Boipuiso** ba mophetwa bo ka hlahisa se ka hare ho yena, e leng seo a se nahanang le semelo sa hae.

Dikahare

Semelo sa Mohanuwa le kamoo se rotetsang ntshetsopele ya diketsahalo kateng:

- Mohanuwa **ha a tsotelle maikutlo a batho** ha a bua le bona. O ne a ba kgahlapetsa, a bile a kgaruma batho ha ba tlilo reka lebenkeleng la habo, a ba bitsa mehofe le dintja. Ntatae o ne a kgalemme ebile a hlotswe. Sena se senola Mohanuwa e le **motho ya ikgohomosing, ya bileng a kgella batho ba bang fatshe**. Mantswe ana a hlabang a Mohanuwa a ile a etsa hore Tsietsi a etse qeto ya ho tlohella mosebetsi lebenkeleng labo Mohanuwa.
- Mohanuwa **o rata setumo** hobane o qetelletse a ratane le Tsietsi a shebile setumo sa hore o ile a kgona ho fekisa ditsotsi ha di ne di tlo tlatlapa lebenkeleng la ntatae.
- Mohanuwa **o hloka botshepehi** hobane Tsietsi o ile a mmona mafolomabe le Makgaola, o fumane ba tshwarane ka matsoho ba sa ka ba mmona ha a ne a kena ka lebenkeleng, mme Mohanuwa o ile a bontsha hore ke **motho ya tellang** hobane o ile a bolella Tsietsi hore o bone seo a neng a batla ho se bona ka bokakalope bo bohola.
- Mohanuwa o bontshitse **ho hloka lerato la sebele** ho Tsietsi hobane ha Tsietsi a mo fumana a tshwarane le Makgaola, o ile a mmolella hore o ne a sa mo rate o ne a mpa a ithatela setumo sa hae feela. Sena se lebisitse moo Mohanuwa a ileng a imiswa ke Makgaola mme ha a qeta a mo nyahlatsa. Mohanuwa o ile a ngolla Tsietsi lengolo hore ba kgutlelane, ha a hana **o ile a tlala lehloyo** yaba o tshepisa Tsietsi hore o tla iphetetsa.
- Mohanuwa **o sebete sa ho beha tau setswetse**. O siya ntatae lapeng o ilo phela bophelo bo hlephileng bo maphemphe le dikweta naheng kwana.
- Mohanuwa **o kgopo/o kgohlathetse/o pelo e mpe**. O ile a nka qeto ya ho batlela Tsietsi dikebekwa hore di mo fenethe.
- Mohanuwa **ke nkele morohong** o ile a ratana le e mong wa dikebekwa tsena tse tsomanang le Tsietsi ho tiisa selekane le sepheo sa morero wa bona.
- Mohanuwa ke **sethoto/selehe**. O hana mafa a ntatae. O ile a nka qeto ya ho ya phela kgateyane le boTjhaile e se e le motlatlapi ya bileng a rerang phenetho le ho bolaya batho ba se nang molato.
- Mohanuwa **ha a na botsitso** hobane o qetelletse a ratana le lemulwana la ditsotsi le fapanyetsana ka yena, ba a mo nena ha ho ya itellang yena, o se a fetohile sephuthamahaswa.
- Mohanuwa o **leqoophe/o a latella/o tletse boiphetetso** hobane o ile a tshepisa Tsietsi hore o tla mo tsoma a be a mo fumane ka ho hana ho boelana le yena. Mohanuwa o ile a batla lemulwana le ileng la sala Tsietsi morao. Tseleng o ile a bolawa tlhaselong eo.

- Boitshwaro le semelo sa Mohanuwa di boetse di tsamaellana le lebitso lena leo a le filweng 'mohanuwa'. Ka baka la ho siiwa ke mmae le Makgaola sena se baka hore a be le **pelo e mpe** haholo.
- Ho hanwa ke Tsietsi nakong eo a neng a batla hore ba kgutlelane ho ile ha mo **tlatsa moya wa boiphetetso**.
- Ka baka la ho hanwa ke mmae, Makgaola le Tsietsi o qetella a se a na le **boitshwaro bo hlephileng haholo** kaha o qetelletse a se a utlwana le ditho tsa lemulwana la hae.
- O ne a batla hore **batho ba utlwe/a laola batho**. Ha a se a siilwe ke Makgaola o se a ngolla Tsietsi lengolo le reng ba kgutlelane.

Semelo sena sa Mohanuwa se hlalositseweng ka hodimo, se thusitse ho ntshetsa pele diketsahalo tsa pale hobane ke ka lebaka la semelo seo re mmonang a lelekisana le Tsietsi hoo qetellong Tsietsi a ileng a ba a mmolaya ka thuso ya Tsipane.

Phethelo

Semelo sena sa Mohanuwa sa ho tlala boiphetetso se mo entse hore a fetohle **selalome**. A tlohele mafa a ntatae a ratane le banna ba bangata. Qetellong o ile a bolawa ke Tsipane ha a ne a thusa Tsietsi boiphetetsong ba hae ba lefu la Tseleng.

Lebitso leo a le rehilweng le lona le bile le tshusumetso e kgolo bophelong ba hae kaha motho e mong le e mong ya neng a e ba le dikamano le yena o ne a qetella a mo hanne kapa a mo siile ka baka la boitshwaro ba hae bo neng bo sa jese ditheohelang.

Boitshwaro bona ba hae bo entse hore a shwe lefu le sehloho, lefu la sethunya.

[25]

POTSO YA 7: DIPOTSO TSE KGUTSHWANE

BOTSANG LEBITLA – KPD Maphalla

- 7.1 Ramabanta ke monnamoholo ya ileng a thusa Tsietsi ka ho mo fa tjako le ho mo salla le morahae Motsamai ha Tseleng a se a bolailwe/Ramabanta o ile a sireletsa Tsietsi ha a ne a tsongwa ke mapolesa/Monnamoholo o ne a tsebana le batswadi ba Tsietsi.√

[Tshwaya e le nngwe feela]

(1)

- 7.2 Ramabanta o ne a hole ka thata mme o kopana le Tsietsi le yena a phela ka thata a lelera jwalo ka yena.√√

(2)

- 7.3 Ba ne ba kgona ho ipata hore ba se fumanwe/Ba ne ba itshireletsa mapoleseng/Ba ne ba baleha mapolesa.√

[Tshwaya e le nngwe feela]

(1)

- 7.4 Ke ho hloka-hala ha ditho tsohle tsa lelapa la Tshediso Molakolako ntle le lesea la dikgwedi tse tharo le ileng la phonyoha kotsing eo.√

(1)

- 7.5 Ho thungwa ha Tseleng ho entse hore Tsietsi a etse kano ya hore o tla iphetetsa ho bohle ba bolaileng Tseleng, mme sena se entse hore Tsietsi a hloke phomolo ho fihlela a ba a bolaya ditho tsa lemulwana la Mohanuwa kaofela ha tsona/Ho tseba hore batswadi ba hae ba ne ba mo sietse mafa, mme malomae Kotsi le lelapa la hae ba a nkile, ho ile ha mo tlatsa moya wa boiphetetso/Ha Tsietsi a tswa lebitleng kgetlo la bobedi, ditaba tsa nalane ya habo di ile tsa thopothela ka botebo, mme a tlala moya wa boiphetetso.√√
- [Ha mohlahlobuwa a itse feela 'ho shwa/thungwa ha Tseleng' a sa hlalosa ka botlalo, a fumantshwe letshwao le le leng]** (2)
- 7.6 Dibakiso o ile a qetella a se a rekisa jwala leha a ile a kenngwa sekolo ka nako ke batswadi ba hae/O ile a fetoha Mmaboratholo.√√ (2)
- 7.7 Ke hore nako e kgolo le e nyane ha mapolesa a kopana le Tsietsi a hloleha ho lemoha hore ke yena mme a mo lemoha a se a ile. Hona ho etsa hore mapolesa a hlhelle eka ha a tsebe seo a se etsang/mosebetsi wa ona. √√ (2)
- 7.8 Ke hobane ba ne ba lokela ho kgaohana le bophelo ba lapeng bo mofuthu ba ha Ramabanta kaha ba ne se ba lokela ho ya phela nahathote hape/Ba ne ba sa tsebe moo ba yang teng/moo ba tla fella teng/Ba ne ba kgathetse ke bophelo ba paleho boo ba neng ba bo phela. √√ (2)
- 7.9 E etsa hore Mohanuwa a halefe mme a tlale moya o dikaqa yaba o etsa qeto ya hore o tla tsomana le Tsietsi ho fihlela a ba a mmolaya/E etsa hore Mohanuwa a ikane hore o tla sulafalletsa Tsietsi bophelo.√√ (2)
- 7.10 Mongodi o ile a reha ngwana wa Tsietsi le Tseleng Motsamai Ramaema hobane batswadi ba hae ba ne ba hloka lehae ba ne ba dula ba tsamaya ba phaola le naha.√√ (2)
- 7.11 Ke **Tsipane**. O pholosa Tsietsi dinaleng tsa lemulwana la Mohanuwa leo Tsietsi a neng a sa hlokomele hore le mo setse morao /O thusa Tsietsi ka ho bolaya Mohanuwa ha Tsietsi a bolaya Tjhaile.
Ke **Tseleng**. O pholosa Tsietsi ditlamong tsa sepolesa ha a ne a le sepetlele.
Ke **Kgutso** le **Kgotso**. Ba ile ba thusa Tsietsi ho sibolla hore ebe batswadi ba hae ke bomang.
Ke **nkgono Mantsoteng**. √ O ile a thusa Tsietsi ka ho mo bolella hore lebitla la batswadi ba hae le Sekgutlong. √
- [Tshwaya e le nngwe feela]** (2)
- 7.12 O ne a sa itshwara hantle, o ile a ba le dikamano tsa marato le Mmadibakiso/Mmamasolomane hoo qetellong a ileng a ba a ba le ngwana le yena mme seo se ile sa baka ditaba lapeng la ha Kotsi.√√
- [Tshwaya e le nngwe feela. Ela hloko Ha moithuti a fane ka semelo fela, a se ke a Abelwa letho]** (2)

- 7.13 Le nkile mothinya o sa lebellwang ka tsela ya hore Tseleng o ile a thungwa leha a ne a se a tseba ho itshireletsa le ho sebedisa sethunya, mme sena sa etsa hore lenyalo la bona le fihle pheletsong ba sa le banyenyane/ba sa tswa sitswa ka lesea. ✓✓ (2)
- 7.14 Tjhe, ha ho jwalo. Padi e fela mophetwa wa sehlooho a sa ka a fumana tseo a neng a di tlatlapuwe ke malomae Kotsi/re lebelletse hore Tsietsi a qetelle a phela hamonate kaha e le kgutsana e hodisitsweng habohloko empa o qetella a fella tjhankaneng. ✓✓

Ho jwalo. Tsietsi o ile a lefella diketso tsohle tse mpe tseo a di entseng kaha o ile a fella tjhankaneng.

(2)
[25]

POTSO YA 8: POTSO E TELELE YA MOQOQO

DIEPOLLO – T Seema

Semelo sa Dikenkeng Selelekela

Semelo ke **botho ba motho bo ipatileng**, bo seng pepeneng. Botho ba motho bo ka hlalosa ho latela diketso tsa mophetwa, dipuo tsa mophetwa le dipuo tsa batho ba bang ka mophetwa eo. **Theho ya mabitso** le yona e ka re senolela semelo sa mophetwa. **Boipuiso** ba mophetwa bo ka hlahisa se ka hare ho yena, e leng seo a se nahanang le semelo sa hae.

Dikahare

Semelo sa Dikenkeng le kamoo se rotetsang ntshetsopele ya diketsahalo:

Ha Diepollo a sebetsa sepetleleng sa National, Mangaung ile a teana le Dikenkeng. Diepollo o ne a ile a ya ha Van Wyk Printing, moo a neng a ilo kopa ho hatsiswa lenane le letjha la bakudi, ka sepheo sa ho beha lebitso la Mmamote qalong, a tle a fumantshwe phio kapele.

- Ketso ena ya Dikenkeng ya ho pata Diepollo ha Mmasenki a batla ho tseba hore ke mang ya tlisitseng lenane la bakudi moo, e mo hlahisa jwalo ka ha eka **ke motho ya nang le kutwelobohloko**. Sena se entse hore a robe molao a etsa bomenemene bo neng bo ka mo beha tlakotsing bitsong la ho batla ho thusa Diepollo hore a se ke a tshwarwa ha a ne a fetotse lenane la batho ba emetseng ho fumantshwa diphio.
- Dikenkeng **ke malomafodisa/ ke le lemao le ntlha di pedi**. Ha a e na le Diepollo o iketsa ya lokileng athe o ntse a mo anya leleme, ebe ha mamorao o phetela Moses mohlankana wa hae ditaba tseo. Semelo sena sa Dikenkeng se entse hore Diepollo a qetelle a tshwerwe ke mapolesa a qosetswa ho fetola lenane la batho ba neng ba emetse ho fumantshwa diphio le ho pata motho ya ntseng a batlwa ke sepolesa e leng molamo wa hae Pontsho.
- Dikenkeng **ha a tshepahale/ ke tshepe ya seisanone** hobane mohlang Diepollo a neng a mo etetse o ile a utlwa Dikenkeng a ntse a bua le motho wa monna ka tlong, a ba a utlwa hore ho buuwa ka hore Dikenkeng a mo anye leleme hore mapolesa a tle a kgone ho tshwara Pontsho.
- Dikenkeng e ne e le **motho ya neng a le leqophe/a latella** hobane o ile a latella Diepollo le ha a bona hore o se a iphanyeditse yena. Sena se ile sa etsa hore a mo latelle ha a ne a ilo batla mmae Rammulotsi a mmoetse hore o ya kae hore a kgone ho fetisetsa ditaba tsa hae sepoleseng.
- Dikenkeng e ne e le **mophetwa ya se nang mohau** hobane o ile a etsa hore

Diepollo a tshwarwe mohlang a neng a le Rammulutsi.

- Lebitso lena le Dikengkeng le bolela ditsietsi/ditlokotsi. Dikengkeng o ne a ikemiseditse ho tlisetsa Diepollo ditsietsi ka ho mo anya leleme. O ne a bolella Moses ditaba tsohle tseo Diepollo a neng a mmolella tsona mme sena se ile sa kenya Diepollo mathateng a maholo a ba a qetella a tshwerwe nako ya dibeke tse pedi.

Semelo sena sa Dikengkeng se hlalositse ka hodimo, se thusitse ho ntshetsa pele diketsahalo tsa pale hobane ke ka lebaka la semelo seo re bonang a ntse a bakela Diepollo mathata ka ho bolella Moses ditaba tsohle tseo Diepollo a neng a mmolella tsona mme Moses yena a isa ditaba tseo sepoleseng.

Phethelo

Semelo sa Dikengkeng sa ho ba leseaqeme/letjholotjholo se ile sa ntshetsa pale ya 'Diepollo' pele ka ho etsa hore Dikengkeng a anye Diepollo leleme mabapi le Pontsho le Zeblon mme a bolelle mapolesa a ileng a tshwara Diepollo. Diepollo o ile etsa qeto ya ho fallela Tshwane ho ba bohadi ba hae ha a tswa tjhankaneng.

Theho ya lebitso lena Dikengkeng e dumellana le semelo sa hae hobane o ne a kgona ho tlisetsa Diepollo mathata a maholo.

[25]

POTSO YA 9: DIPOTSO TSE KGUTSHWANE

DIEPOLLO – T Seema

- 9.1 Diepollo le Dikengkeng ke metswalle/Zeblon Ramokgopa ke monna wa Diepollo/Selatola ke motswalle wa Zeblon ya neng a ba thusa ho fallela Mangaung ✓ (1)
- 9.2 Ke *Diepollo*. ✓ Sengolwa se fupere diketsahalo tse itshetlehileng ka yena ho tloha qalong ho isa pheletsong/Sehlooho sa sengolwa se re bolella hore Diepollo ke yena mophetwa wa sehlooho. ✓ (2)
- 9.3 Sepheo ke ho thusa Diepollo hore a tsebe moo mmae a neng a dula teng le ho mo teanya/kopanya le bana babo bao a neng a sa ba tsebe. ✓✓ (2)
- 9.4 E mo thusitse hore a kgone ho fumana bana babo le ho tseba hore mmae o se a ne a hlokahale. ✓✓ (2)
- 9.5 Diepollo o ne a sa lebella hore Zeblon a ka iphotlaila a etsa eka ha a mo tsebe ho ya kamoo a neng a tseba hore lerato la Zeblon ho yena le leholo hakaakang./O ile a swaba ha a bona Zeblon a sa mo natse leha a tseba hore Zeblon o ne a mo rata. ✓✓ (2)
- [Tshwaya e le nngwe feela]** (2)
- 9.6 Moses o ne a nka ditaba tseo Dikengkeng a neng a mo qoqela tsona a di ise ho *Special Branch* mme sena se ne se etsa hore mapolesa a dule a batlana le Zeblon. ✓✓ (2)
- 9.7 Ho ya ha Diepollo Mahlwenyeng, a re o ilo batla ba habo ho thusitse hore a qetelle a se a rutehile e le mooki hobane rangwanae o ne a ile a rekisa tse ding tsa dikgomo tseo ntata Diepollo a neng a mo sietse tsona hore a tle a kgone ho ruta Diepollo. ✓✓ (2)

- 9.8 Le ha Diepollo a ne a se a eelletswa hore Dikenkeng ha a tshepahale, o ile a nna a mo phetela ka tsa leeto la hae la ho ya Rammulotsi mme seo se entse hore mapolesa a mo sale morao. √√ (2)
- 9.9 Setswalle sena se thusitse ka tsela ya hore Dikenkeng o ne a bolella mohlankana wa hae ditaba tse amanang le Zeblon, mme mohlankana eo a ne a di isa ho lekala la *Special Branch* le neng le ntse le batla ho tshwara Zeblon. √√ (2)
- 9.10 O ne a se a kgona ho etela bana babo ka matsatsi a phomolo ya dikolo. √√ (2)
- 9.11 Batho ba Lekokwaneng ba ne ba sa ntse ba dumela ho tshobediso athe ba Mahlwenyeng bona ba ne ba se ba hlabolohile mme ba dumela hore ngwana o lokela ho ruteha. √√ (2)
- 9.12 O rehilwe Matshediso kaha mmae a ne a tshediswa kamora ho siiswa ngwana wa hae wa matsibolo ha habo. √√ (2)
- 9.13 Mookotaba wa padi ke boleleri. Diepollo o ile a lelera a batlana le batswadi ba hae, ya re le ha a se a fumane tlhahisoleseding ya hore a ka ba fumana hokae a fumana ntatae a se a hlokahetse, ha mmae a ne a iphile naha. √√ (2)

[25]**POTSO YA 10: POTSO E TELELE YA MOQOQO****MME – NP Maake****Semelo sa Mme****Selelekela**

Semelo ke botho ba motho bo ipatileng, bo seng pepeneng. Botho ba motho bo ka hlalosa ho latela diketso tsa mophetwa, dipuo tsa mophetwa le dipuo tsa batho ba bang ka mophetwa eo. Theho ya mabitso le yona e ka re senolela semelo sa mophetwa. Boipuiso ba mophetwa bo ka hlahisa se ka hare ho yena, e leng seo a se nahanang le semelo sa hae.

Dikahare

Semelo sa Mme le kamoo se rotetsang ntshetsopele ya diketsahalo.

Mme e ne e le mosadi wa Thollo ya ileng a mo siya Matatiele a fihla a nyala Mmateboho ha a fihla Sebokeng a tlile ka mosebetsi.

- Mme e ne e le motho **ya ikokobeditseng** hobane o ile a ya ha Mmateboho a ilo batla monna wa hae empa ha a fihla ha Mmateboho o ile a bua ka boikokobetso hore o tlilo kopa tjako. Sena se ile sa etsa hore Mmateboho a mo hauhele a be a mo phomose.
- Mme **ke motho ya nang le qenehelo/pelotlhomohi**. Sena se bonahala ha a fetola mehopolo wa ho hore o tlo batla monna wa hae ha a bona Mmateboho e sa le lekejakejane. O ne a sa rate ho qhala kgotso e renang mona ha Mmateboho. Semelo sena sa hae se entse hore Mmateboho a tsamaye a ilo mo batlela bodulo ha kgaitsemi ya hae Lesole.
- Mme **e ne e le motho ya sedi** hobane kamora hore a botse Mmateboho hore ke yena mme wa lelapa leo o ile a fetola monahano wa hae wa hore o batlana le monna wa hae, a be a re o batlana le bodulo. Sena se entse hore a dule a patile sephiri sa hore ke mohatsa Thollo wa matswathaka.
- Mme **o ne a boulella setso sa habo** hobane o ne a ruta bana ba Sebokeng dintho tsa setso le ditshomo mme o ne a kgona ho buisana le bana ka tsela e bonolo a sa ba kgahlapetse. Sena se ne se etsa hore bana ba mo rate ba kgone ho mo atamela.

- Mme **e ne e le motho ya pelokeletsi**, a eletsa batho hobane o fihlile ha Lesole, mohatsae Diseko a sa rate batho, ebile batho ba sa tjhakele le ho kena ha hae. Ka keletso ya Mme, Diseko o ile a fetoha, mme batho ba tjhakela ha hae.
- Mme **o ne a e na le mosa a na le lerato le kutlwelobohloko** hobane o thusa batho ka mathata ao ba neng ba e na le ona, o ba phekoela masea a kulang. Sena se bonahala ha a ne a phekoela ngwana ya neng a tshwerwe ke kokwana.
- Mme o bonahala **a hloka boikarabelo/tsotello/a tebile** kaha ha a ka a ikgathatsa ho kgutlela hae ho ya hlwela ngwana wa hae ya mo siileng hae. Ketsahalo ena e ile ya sibollwa ke ha Diseko a fumana lengolo kamora lefu le neng le hlalosa hore Thollo a batlele ngwana wa bona hokae ha ho ka etsahala hore yena Mme a hlokahale.
- Mme **o kgona ho boloka sephiri/o na le sefuba** hobane o kgonne ho dula le sephiri sa hore Thollo ke mohatsae ho fihlela lefung.
- Mme **o na le manganga/boikemelo/botsitso** hobane o hanne ha Mmateboho a mo isa sepetlele. Sena se lebisitse moo a ileng a qetella a hlokahalletse ha Mmateboho.
- Mme ke mme ha se mosadi. Mme o a aha ha a heletse, mme o rata bana ba madi a hae, le bao e seng ba madi a hae ka ho tshwana. **Ha a sehe mpa ka lehare.** Semelo sena sa Mme se entse hore a rate bana ba Mmateboho jwalo ka ba hae.
- Tsena di re senolela hore Mme e bile mme wa makgonthe/wa popota/wa sebele. Ha a fihla ha Mmateboho o nka Mmateboho jwalo ka ngwana hae ha a mo lwantshe, o a mo qenehela o itella ho arohana le monna wa hae kaha ho totobetse hore monna eo wa hae o se a qadile lelapa le letjha.
- Mme ke mme **ya tshwarang thipa ka bohaleng**. Ha a batle ho bona ngwana hae a sithabetse maikutlo, ke kahoo Mme a ileng a qenehela Mmateboho a se mo tsekise monna wa hae. A ananela maemo ao a a fumaneng ha Thollo.

[25]

Semelo sena sa Mme se hlalositse ka hodimo, se thusitse ho ntshetsa pele diketsahalo tsa pale hobane ke ka lebaka la semelo seo re bonang a tela monna hae bitsong la hore o ne a sa batle ho qhala kgotso eo a e boneng e rena motseng o motjha wa Thollo.

Phethelo

Semelo sa Mme sa ho boloka sephiri se thusitse ho boloka kgotso pakeng tsa Thollo le Mmateboho. Sena se ntsheditse pale pele hobane dikamano tsa hae le Mmateboho le setjhaba sa Sebokeng di entse hore batho ba phallele Mmateboho ha Mme a se a hlokahetse. Semelo sa Mme se thusitse ho fetola mohatsa Lesole hore a kgone ho boloka sephiri sa hore Mme ke mohatsa Thollo.

Mme o kgonne ho emela lebitso la hae la Mme kaha o bontshitse 'bomme' ba sebele ka ho thusa setjhaba sa Sebokeng ka tsohle tseo a neng a kgona ho se thusa ka tsona.

POTSO YA 11: DIPOTSO TSE KGUTSHWANE**MME – NP Maake**

11.1 Mme le Mmateboho ke basadi ba nyetsweng ke monna a le mong/bomohaditsong/basadi ba sethepu/Lesole ke kgaitsemi ya Mmateboho/Masesi ke moradi wa Mmateboho/Diseko ke molamo wa Mmateboho/Mmateboho ke motswalle wa Mmatakato (mosadi ya ntseng a phutha nthwana tsa hae).√

[Tshwaya e le nngwe feela] (1)

11.2 Le bidietsa hore Mme o makgatheng a lefu/Mme o kulela tsela/Mosidi kgala e nngwe feela. √√ (2)

11.3 Mme le Mmateboho ba tshwana ka ho ba le mohau/lerato bobedi ba bona/bobedi ba bona ba ikokobeditse/bobedi ba bona ba na le kutlwelobohloko/ba pelohlomohi/ba rata batho mme ha ba batle ho ba bona ba sokola/ba a tsotella.√√

[Tshwaya e le nngwe feela] (2)

11.4 Ketso ya Tsekiso e entse hore Dikeledi a dumele ho nyalwa ke monna ya se nang dikamano tsa lerato le yena/E entse hore Dikeledi a nyalane le Thollo a batla ho swabisa boThabisile.√

[Tshwaya e le nngwe feela] (1)

11.5 Ke kgohlano ya ka ntle. √ Bothabisile ba ne ba kgoba Dikeledi ka mantswe ba bile ba mo tsheha hoo qetellong ba ileng ba ba ba kgalemelwa ke mmisi Lekena.√

[Haeba mohlalobuwa a fositse mofuta wa kgohlano empa a nepile tshetso, a abelwe letshwao le le leng] (2)

11.6 Tharahano e hlahella nakong eo Tsekiso a lahang Dikeledi/nakong eo Dikeledi a dumelang ho nyalwa athe o nyalwa ke motho eo a se nang dikamano tsa lerato le yena/nakong eo Mme a seng a kula ka yona.√

[Tshwaya e le nngwe feela] (1)

11.7 Seo e leng tomatso ke ho re Mme le Mmateboho ke basadi ba nyetsweng ke monna a le mong/bomohaditsong empa taba ena e tsejwa ke Mme feela, Mmateboho yena ha a e tsebe, feela ba utlwana ka tsela ya mohlolo.√√

[Ha mohlalobuwa a ngotse hore ke bomohaditsong feela, a sa hlakisa ka botlalo a se ke a fuwa letho. Ha a hlahisitse ntlha ya hore ba a utlwana, feela a sa totobatsa taba ya hore Mme ke yena feela a tsebang taba ee, a fuwe letshwao le le leng] (2)

- 11.8 E, ke ne ke tla ba rata hobane Mateboho le bana ba hae ba ne ba se na molato hobane ba ne ba sa tsebe hore Mme ke mohatsa Thollo.

Kapa

- Tjhe, maamong a tlwaelehileng a phedisano ke ne ke sa tlo ba rata hobane Mmateboho o nkile monna wa ka. √√ (2)
- 11.9 Ke Diseko. √ O ne a tennwe ke dipuo tsa Bafokeng ba Matatiele ha ba ne ba ntse ba tjodietsa Mmateboho.√ (2)
- 11.10 Bafokeng ba Matatiele ba ne ba bua basadi ba Kgauteng hampe ba re ha ba hlomphe mme ba hula banna ba bona ka dinko/Bafokeng ba Matatiele ba ne ba sa rate basadi ba Kgauteng/Bafokeng ba Matatiele ba tjodietsa Mmateboho empa ha ba re letho ho Thollo ya ileng a nyala mosadi a sa ba rerisa/Ba na le leeme la ho se bone phoso ho Thollo feela ba e bona ho Mmateboho. √√ (2)
- 11.11 O ne a sa rate ho nyalwa ke Thollo/O baleha ho nyalwa ke Thollo/O ne a e na le pherekano ya maikutlo/o ne tshohile a tshaba ho kena lenyalong lena.√ (1)
- 11.12 Ho halefa ha Diseko ho ile ha etsa hore Bafokeng ba Matatiele ba itshwabele/Ho ile ha etsa hore Thollo a itshwabele ha e le mona a sa ka kgalema borangwanae ha ba bua dipuo tse mpe ho mofumahadi wa hae/ho ile ha etsa hore Diseko le Thollo ba thehe kgotso dipakeng tsa bona jwalo kaha ba ne ba sa okgelane mollo pele/Ho ile ha etsa hore Mmateboho a bone lehlakore leo a neng a sa le tsebe la Diseko la ho emela nnete/la ho hlahisa lerato ho yena. √√
- [Tshwaya e le nngwe feela]** (2)
- 11.13 Mme o ile a atleha ho fetola semelo sa Diseko sa ho se rate batho mme qetellong Diseko o ile a fetoha, a rata batho/Mme o ne a thusa batho ba motseng wa Sebokeng ka tseo ba neng ba di hloka/O ile a boloka kgotso motseng wa Thollo ka hore a se ke a ipolela hore yena ke mang.√
- [Tshwaya e le nngwe feela]** (1)
- 11.14 Teketliso/Tebello ke hore ha Diseko a tebela Mme ho ya ha Mmateboho, Thollo o tla elellwa hore Mme ke mang, empa ha ho etsahale jwalo/Tebello ke hore ha lekase le bulwa, mofu a bonwa, Thollo o tla thahasella ho bona mosadi enwa ya patelwang ha hae, empa Thollo ha a ikgathatse ka hoo/Tebello ke hore ha Diseko a fumana lengolo le senepe sa Mme le Thollo o tla tsebisa Thollo kapa yena Mmateboho, feela seo ha se etsahale/Tebello ke hore ha Bafokeng ba se ba le motseng wa Thollo, ba tla ke ba botse hore mosadi enwa wa hae o mo nyaletswe ke mang, feela hoo ha ho etsahale/Tebello ke hore ha Bafokeng ba se ba fihlile ha Thollo, ba tla botsa Thollo hore ebe mofumahadi wa hae o ile a fihla na ho yena, feela seo ha se etsahale.√√
- [Tshwaya e le nngwe feela]** (2)

11.15 Ke motho ya hlomphang/ya ikokobeditseng/bonolo. Ha a ka a araba Bafokeng kapa hona ho ba botsa hore ba bolelang ha ba re bona ha ba tsebe hore Thollo o nyaletswe ke mang/Se bontsha hore o tseba ho tiiisetsa/o na le mamello. Ha e ne e le e mong o ne a ka ngala a tsamaya.√√

(2)
[25]

SENGOLWA SA BOHOLOHOLO

POTSO YA 12: POTSO E TELELE YA MOQOQO

KE QATI E A LOMISANWA – SJ Mamashela

'Mmutlanyana le Taumoholo' le 'Seboko sa Bakoena'

Selelekela

Merabe yohle e tjhaella monwana taba ya hore batho ba sebedise kelello ho feta dikgoka. Batho ba tshepang ho sebedisa kelello ha ho hlokehe hore ba be le mebele/mmele e ditshika, e loketseng ntwā. Taba ena e nnetefatswa tshomong ya 'Mmutlanyana le Taumoholo' le dithoko tse rohang 'Bakoena ba Mahaseng'.

MMUTLANYANA LE TAUMOHOLO

- Tshomong ena Mmutlanyana o bontshitse bohlale ba hae ka ho tla ka leano la ho tshwasa diphoofolo e le hore yena le Taumoholo ba se ke ba bolawa ke tlala. E ne e se e le nako ba sa je letho ka ha diphoofolo di ne di baleha ho bolawa ke Taumoholo.
- Leano la Mmutlanyana e ne e le la hore yena le Taumoholo ba ahe lebota le lelelele, e be Taumoholo o a itjhwesa.
- Ha Taumoholo a se a itjhwesitse Mmutlanyana o ne a tla hoeletsa diphoofolo tsohle, a di bolelle hore Taumoholo o shwele.
- Taumoholo ha a ntse a itjhwesitse jwalo Tshwene kaha le yena e ntse a le rabohlale/e bohlale. O ile a botsa Mmutlanyana potso e le nngwe ha a fumana karabo, a hlokomela hore taba tseno empa e le moritaoke feela/e le yena mofu mofunyetsa pere.
- Tshwene o bontsha bohlale ha a nka lehlokwana a hlohlotsa setono sa Taumoholo ho ikgodisa ka tsa lefu la Taumoholo. Ha Tshwene a hlohlotsa setono sa Taumoholo, Taumoholo a honyetsa, Tshwene a phamola ngwana hae, a tlola lebota a ikela.
- Ketso ena ya Tshwene ya hlalefisa diphoofolo tse ding. Diphoofolo tse kgonang ho jethema sa sala Tshwene morao tsa pholoha tleneng tsa tau.
- Diphoofolo tse kgutshwane di ile tsa sala ya ba tsona phofu tsa Taumoholo
- Taumoholo a tsoha a di bolaya, e be tlala e tla fela nako e telele.
- Ho fetse ha e ba jwalo, mme ba ile ba bolaya diphoofolo tse ngata ka ha di ne di hloleha ho tlola lebota le leholo le neng le ahilwe ke Mmutlanyana le Taumoholo.
- Ba ile ba beka nama eo ba e pheha, e nngwe ba e etsa dihwapa.
- Taumoholo o ile a qala bohle ba ho jalletsa Mmutlanyana, o ne a fa Mmutlanyana tse otileng ha yena a ne a ja tse nonneng.
- Mmutlanyana ka ho tshaba Taumoholo o ile a loha leano le leng la ho iphetetsa ho yena.
- O ile a re ba rulele lebota ba tle ba itshireletse ha pula e na.
- Mmutlanyana o ile a rokella mohatla wa Taumoholo marulelong.

- Moo Taumoholo a eellwang, o ile a re Mmutlanyana a mo fasolle. Mmutlanyana a re o tla mo fasolla, a mpe a rulele kapele pula e so fihle.
- Mmutlanyana o ile a kgadisa Taumoholo ka nama e mafura.
- Taumoholo o ile a mo halefela, a re o tla mmolaya, empa a sitwa ke mohatla o fasitsweng/tshwasehileng.

Ho ile ha na pula e kgolo mme ya bolaya Taumoholo. Mmutla ke phoofotswana e se nang matla a ho lwantsha tau, kaha e mmejana o fokolang. Tau e ile ya qhekanyetsa Mmutlanyana hobane e le dikgoka. Leano la ho tshwasa diphoofole le ne le tliile ka Mmutlanyana, athe le leano la ho iphetetsa ho tau le ne le ntse le lohilwe ke yona. Hona ho nnetefatsa hore ntwana ha e lwanwe ka dikgoka feela.

SEBOKO SA BAKOENA

- Bakoena ba Mahaseng ba re 'lepotlapotla le ja podi/Modikoloha o ja kgomo', polelo ena e hlakisa hore ba sebedisa bohlahe ba ho e hlanaka ka potlako sera se sa itebetse.
- Bakwena ba ha Mahaseng ba ye ba bontshe bohlahe ha ba hlasela ba boko bo fokolang ka pelenyana, ba ba thule ba be ba ba bolaye ka potlako.
- Seboko sa Bakoena se itshetlehile ka tsela eo ba hlanakang ntwana ka yona. Bakoena ba Mahaseng bona ba hlasela ka pelenyana/potlako hobane bona ha ba lwane ntwana ka dikgoka ba sebedisa kelello ka potlako ba direng ba sa itebetse. Ke ka hoo ba reng 'modikoloha o ja kgomo'. Sena se bolela hore tlhoho ya bona ntweng e sala e ntse e utlwahala ka mora nako e telele.
- Bakoena bana, ke ho re ba Mahaseng, ba lwantsha dira tse 'bokwana bo bonyenyane'.
- Sena se bolela hore leha dira tsa bona di na le matla a dikgoka, bona ba ba fekisa ka ho sebedisa kelello.
- Taba tsena di tsamaelana le mohopolo o reng batho ba tshepang dikgoka ha ba sebedise kelello ('ba bokwana bo bonyenyane').
- Bakoena ba Mahaseng ba ipona e le ba 'basese' ha ba ipapisa le Bakoena ba Monaheng le ba Mokotedi. Ho ba 'basese' ho hlalosa hore bona ba basesanyane, ha ba na dikgoka/matla tsa ho lwana ntwana jwalo ka merabe e meng ya Bakoena.

Phethelo

Ha bahale ba bangata ba tshepa matla a mabotho a mangata, batho ba sebedisang kelello bona ha ba itshetlehe ka matla a fumanwang bongateng kapa ka ho ba le bahlabani ba ditshika tsa ho tshosa ba direng/dira tsa bona.

[25]

POTSO YA 13: DIPOTSO TSE KGUTSHWANE

KE QATI E A LOMISANWA – SJ Mamashela

- 13.1 Batlokoa ba ana nkwe. ✓ (1)
- 13.2 Motho eo e reng a tla shwa, a pongwe hlooho, a sale a nyeketsa ka mohatlana. ✓ (1)
- 13.3 Ho kgohlala lephako ke ho lapa haholo. ✓ (1)

- 13.4 Ke mosadi wa seroki/Motlokwa/letsibolo la Mokgalo wa Mmatjotjo/ngwana wa Rabosielo. Seroki se hlalosa hore ha a ilo bona/etela mmae, ha a dule le mmae empa o itulela le mosadi wa hae. √√ (2)
- 13.5 Ke hobane ba lefile bohadi ka botlalo ba be ba fetise ditebello tsa bakgotsi ba bona – ba lefa ka 'thole sa nku e emere'. √√ (2)
- 13.6 Batlokoa ba ha Sebiloane ha ba je dijo tsa maobane, ha ba Molefe ba rata nama. √√ (2)
- 13.7 Mmankgaodise ke mme wa Motlokoa. √ (1)
- 13.8 E nepahetse - hobane pulo ya yona e qala ka 'Ba re e ne e le' √√ (2)
- 13.9 Ntja ya seloma mokgoki ke motho eo e reng a thusitswe a be a fetohela mothusi wa hae. Phiri o tshwasollwa sefing ke Motho, ha a qeta o batla ho ja Motho. √√ (2)
- 13.10 Mookotaba ke ho hloka botshepehi, ha molaetsa e le wa hore motho o lokela ho ba le teboho ho ya mo thusitseng ho e na le ho tsohela mothusi wa hae matla. √√ (2)
- 13.11 A/molwantshi. √ (1)
- 13.12 Kgohlano e hlohleleditswe ke ha Motho a tshwasolla Phiri sefing ebe o se a batla ho mo ja. √ (1)
- 13.13 Phokojwe o bohlale/o sedi/o ile a hlokomela hore Phiri o a mo eka, mme a hana ho thusa Phiri ka ha a ne a tseba hore Phiri o ne a tla mo tsohela matla ha morao. √√ (2)
- 13.14 Bohlokwa ke ho bontsha bolelele ba ketsahalo. √ (1)
- 13.15 E, ke ntho e nepahetseng hobane batho ke ho thusana/motho ke motho ka batho. Motho o ile a utlwela Phiri bohloko kaha Phiri a ile a hlapanya hore a keke a ja Motho le kgale ha eo a se a mo pholositse. √√

KAPA

Tjhee, ha e a nepahala, Ka nako e nngwe ha o hauhela/o thusa motho o ikenya tshotso dinaleng/o ikenyetsa metsi ka moedi/o jewa ke mohau wa hao. Tshomong ena, Motho o thusitse Phiri, ha Phiri a se a tshwasolohile o hlanohela motho. (2)

- 13.16 Tweba e bile mothusi ka ho nnetefatsa hore bora bo neng bo rerilwe ke Phiri, ba ho batla ho ja Motho ya neng a mo thusitse, bo ne bo sa loka. √√ (2)

[25]

MATSHWAO OHLE A KAROLO YA B: 25

KAROLO YA C: TSHWANTSHISO/TERAMA**POTSO YA 14: POTSO E TELELE YA MOQOQO****SEYALEMOYA – RH Moeketsi****'Sekgobo sa Tshifanalehata' – J Radebe****Selelekela**

Mona le lefufa ha di amohelhe setjhabeng ka ha di tswala diketso tse tletseng bora dipakeng tsa batho. Ha ho buuwa ka makgabane a bophelo, mona le lefufa ha di ballwe moo, ka ha di tlisa maemo a mabe a phedisano. **Tharahano** ke moo diketsahalo di bang mpe, di senyehang. Seo e qadileng e le tlasenyana e nyane ya morusu e a hola mothating ona, mme e ba le mafitofito a lokelang ho tlamollwa kapa hona ho rarollwa. **Sehlohlolo** ke mothati wa poloto moo kgohlano e bang boemong bo hodimodimo. Ke moo ho rarahaneng haholoholo, ho lokelang ho kgaoha moo ho kgwehlang. Mothating ona ho lokela hore ho be le lehlakore le hlohang le le hlolwang.

Phethelo/Sepetho ke mothati wa poloto moo tharollo e lokelang ho bonahala ka ha mothati ona o tla ka morao ho sehlohlolo. Hangata maemo a ditaba tshwantshisong a boela setlwaeding. Dikahare tsa potso ena di tla qoqa ka dintlha tse ka hodimo tsa moralo ho sekaseka tshwantshiso ena, 'Sekgobo sa Tshifanalehata'.

Dikahare**Sesosa sa kgohlano**

Tholang ke moradi wa Mokeo le Mmanthako. Tholang o na le moya wa bothuela. Moya ona o mo sitisa ho tsitsa mme o iphumana a phaolaka le naha moo a ntseng a batla ngaka e ka mo fehlelang. Sena se baka kgohlano ka lapeng labo hobane ntatae Mokeo o lwantsha Mmanthako ka le reng ke yena ya dumella moradi ho phaolaka le masiu.

Tharahano

- Ka baka la moya wa bothuela o neng o tshwenya Tholang, o iphumana a ntse a hlwahlwaela le masiu moo a lelang ho batla ngaka e ka mo fehlelang.
- Qetellong o fihla ha Ramanaka ya ileng a ehlwa hore Tholang o na le moya wa bothuela o matla ho feta wa hae. A tlalwa ke mona le lefufa. A dumela hore o tla fehlella Tholang. Sepheo sa hae e ne e le ho bipa moya ona wa Tholang.
- Ha a se a bipile moya ona wa bothuela ba Tholang, Tholang o ile a fetoha tsheretshere, a kwaleha puo, a hobola mahlo feela jwalo ka sethotsela.
- Morao lapeng batswadi kaha ba ne ba ntse ba ngongorehile, ba etsa qeto ya ho ya laola hore ebe Tholang o hokae.
- Ba dumellana ka hore ba ye ha Ramanaka kaha e ne e le ngaka e neng e tshetjwa haholo. Ba tlohile ba leba moo.

Sehlohlolo

- Batswadi ba Tholang ba fihla ha Ramanaka.
- Nakong eo ba fihlang ho ne ho se ho se seo a ka hlohang a se laola hobane Tholang o se a itlilitse.
- O bolella batswadi ba Tholang hore ba ilo bona ngwana wa bona o teng ka mokgorong ka kwana.

Phethelo/Sepetho

- Ha ba fihla ka phaposing eo Tholang a leng ka ho yona, ba a thaba ho boela ba kopana le moradia bona.
- Thabo ya bona e bile kgutshwanyane kaha ba ile ba phakisa ba lemoha hore

Tholang o se a tshereane.

Batswadi ba Tholang ba ile ba itshola ha ba ehlwa hore Tholang o ikisitse ho moleko feela wa ngaka mme Ramanaka yena o ne thabile kaha o ne a fihleletse sepheo sa hae.

[25]

POTSO YA 15: DIPOTSO TSE KGUTSHWANE

SEYALEMOYA – RH Moeketsi

'Ha le thakgiswe' – M Leduma

- 15.1 Kotopi. ✓ (1)
- 15.2 Ka baka la hore Kotopi o mo retlile/o kgathatsa Kotopi hobane ke yena ya rerileng lefu la hae. (1)
- 15.3 Kotopi ha a ka a mamela dikeletso tsa mosadi wa hae ha a ne a mmolella hore a kgotsofalle seo a nang le sona a tlohelle ho ya ha Makau bakeng sa ho eketsa leruo la hae, kahoo o ile a kena tsietsing ya ho be sale a ntse a phofa. ✓ (1)
- 15.4 Ke tikoloho ya mahaeng. ✓ (1)
- 15.5 Bofokodi ba seapadi sa sehlooho ke ho kgolwa hore ho retla motho ho tla eketsa leruo leo a nang le lona. ✓✓ (2)
- 15.6 Tomatso e hlahella moo Kotopi a ile a bolaya Moletsane ka ho mo retla hore leruo la hae le eketsehe empa o ile a qetella a sa thola leruo leo a neng a le tshepisiswe hobane o qetelletse a se a hlanya/Taba ya hore Kotopi a phofe ha a robetse, e senola sephiri seo a neng a nahana hore o se bipile. ✓✓ (2)
- 15.7 Sebueng ke mohanyetsi. ✓ (1)
- 15.8 Sebueng o ne a utlwetse hore Moletsane o ne a retlilwe; motho ya tsebisahalang ka ho retla ke Makau/Makau ke ngaka e tummeng ka ho retla. ✓✓ (2)
- 15.9 Makau ke motho ya kgopo/pelompe/kgohlahetse/ha a na kutlwelobohloko/ha a tshepahale ✓ kaha o kgona ho retla batho/ho tshepisa batho maruo ao ba ke keng ba ba le ona/o tseba ho diela batho mathateng. ✓ (2)
- 15.10 Morero ke ho atlehisa Kotopi hore a kgone ho tswa ka tlong a sa bonwe, a sa utluwe hore a ilo bolaya Moletsane/hore Kotopi a se ke a kgalemelwa ha a ilo etsa diketso tsa bonokwane. ✓ (1)
- [Tshwaya e le nngwe feela]** (1)

- 15.11 Sepheo ke ho totobatsa kgohlano e kahare ya sebakadi/ho senola mefelo ya sebakadi/ho biditsa seo sebakadi se tla se etsa/ho senola tseo bakadi ba sa di tsebeng/ho pepesa semelo sa sebakadi/ho leketlisa bakadi thapong ka diketsahalo tse tla etsahala. ✓ (1)
- [Tshwaya e le nngwe feela]** (1)
- 15.12 Phapano ke hore batswadi ba Kotopi e ne e le Majakane/Bakresete/badumedi ba Sekresete, ha Kotopi yena a ne a dumela dingakeng tsa setso. ✓✓ (2)
- 15.13 Mothinya o sa lebellwang ke ho bolawa ha Moletsane, le ho phofa ha Kotopi ka morao ho moo. Re bona Kotopi a sa fumane leruo, empa o dula a ngongorehile ke tseo a di phofang ha a robetse. ✓✓ (2)
- 15.14 Di mo tjobela pele ketsahalong eo ho yona Moletsane a neng a tsubela kakana morung moo a leng mong, moo ho tsebang Rampou a bile a se a mo tshwaile e le phofu ya bona. ✓✓ (2)
- 15.15 Sehlohlolo sa tshwantshiso ena ke bosiuang boo Rampou a neng a retla Moletsane ebe o re Kotopi a kgethe ditho tsa mmele tseo a di batlang. ✓ Hobane kamora tseba tsohle ha ho sa tla ba le kgohlano e nngwe e ka lebisang sehlohlolong se seng. ✓ (2)
- 15.16 Ke maikutlo a ho utlwa bohloko/a ho sithabela. ✓ Motho ya se nang molato o retlilwe, mme bareti ba hae ha ho le molemo oo ba tlang ho o una ho seo ba se entseng kaha Kotopi o se a dulela ho phofa le hara nako feela tjena a bile a hoeletsa Moletsane hore a mo tlohela kaha ha se yena ya mo retlileng. ✓ (2)
- [Tshwaya e le nngwe feela]** (2)
- [25]**

POTSO YA 16: POTSO E TELELE YA MOQOQO

HAESO MAFOTHOLENG – CJ Teleki

Selelekela

Mona le lefufa ha di amohelehe setjhabeng ka ha di tswala diketso tse tletseng bora dipakeng tsa batho. Ha ho buuwa ka makgabane a bophelo, mona le lefufa ha di ballwe moo, ka ha di tlisa maemo a mabe a phedisano. *Sesosa sa kgohlano* ke mothati wa poloto moo thootse e bakang morusu e ka ropohang dipakeng tsa dibapadi tse fapaneng. Ka lehlakoreng le leng sebakadi se le seng se ka ba le maikutlo a thulanang, a ka se ngongorehisang hore se be se sitwe ho nka qeto. Qaleho ena ya kgohlano ke yona e lebisang tsitsipanong ka ha bakadi ba ba le tebello e itseng ka maemo. *Sehlohlolo* ke mothati wa poloto moo kgohlano e bang boemong bo hodimodimo. Mothating ona ho lokela hore ho be le lehlakore le hlong le le hlolang. *Phethelo/Sephetho* ke mothati wa poloto moo tharollo e lokelang ho bonahala ka ha mothati ona o tla ka morao ho sehlohlolo. Hangata maemo a ditaba tshwantshisong a boela setlwaeding. Dikahare tsa potso ena di tla qoqa ka dintlha tse ka hodimo tsa moralo ho sekaseka tshwantshiso ena, 'Haeso Mafotholeng'.

Dikahare**Sesosa sa kgohlano**

- Tshwantshisong ena sebakadi sa sehlooho ke Molefi. Molefi ke mora wa Pitso le Mojabeng, ba ahileng Mafotholeng, seterekeng sa Leribe. Molefi o rutehile, ke mookamedi wa ditoloko kwana Maseru. Ba bang ba basebetsi bao a ba okametseng ke bahlankana ba habo Mafotholeng, e leng Ramafothole, Mofammere le Ngatane. Ngatane le Ramafothole ha ba thabiswe ke ho okamelwa ke Molefi, mme sena se ba tlatsa mona le lefufa.
- Molefi o bonahala a e na le tshebetso. O reka thepa ya disoufa tse bonwang ke Mapetla, moahisane wa habo. Dijo ke tse bontshang hore mora o atlehile mosebetsing. Sesosa sa kgohlano ke yona katleho ya Molefi.

Tharahano

- Mapetla o re haesale Molefi a sebetsa Pitso o bona lelapa la hae le se le hlahelletse ka mahetla/betere ho feta malapa a bona boMapetla, athe Pitso o lokela ho ja papa phaate jwalo ka bona.
- Mapetla o nka qeto ya ho dubisa Molefi thankga e le hore katleho e bonahalang ha Pitso e felle moyeng. O batla le ho theola Molefi maemong a hae a mosebetsi. Tsena o di etsa ka lebaka la ho ba le mona le lefufa. Mapetla o qala ka ho sebetsa Molefi ka ditlhare hore a kwenehele ho nyala Montsheng, e leng ngwanana wa moo Mafotholeng ya neng a ka thusa ho atlehisa Molefi kaha o ne a e na le kelello.
- Mapetla o sebedisa ditlhare ho loya Molefi mme ditlhare tseo di mo tshereanya hoo a sa mameleng dikeletso ho hang.
- Molefi o fela a kwenehela ho nyala Montsheng, le hoja a se a ntsheditswe le bohadi ka baka la ditouwa tsena tsa Mapetla tse bakilweng ke ho ba mona le lefufa ha Mapetla.
- Hona ho baka kgohlano pakeng tsa Molefi, batswadi ba hae, kgaitse diae Disebo le metswalle ya hae ya sebele, e leng Takadimane le Mofammere. Molefi o re Montsheng o nkgahafi, o tsamaya ka maoto ebile ha a tsebe ho bapala papadi ya lerato.
- Ramafothole le Ngatane le bona, kaha ba ne ba honohela Molefi ba ba le seabo ditabeng tsena kaha ba re ha Molefi a ka nyala kgarebe e rutehileng, le yena a rutehile, e tla ba morui ya ba fetang hole. Tjhadimo ena ya Ramafothole le Ngatane e bonahala e le yona e bakileng hore Mapetla a ba tshepe hore ba ka loya Molefi ka meriana eo a ba nehang yona. Ka hoo Ramafothole le Ngatane le bona ba ba mmomoring o le mong le Mapetla, wa ho ba mona le lefufa yaba ba senya lerato la Molefi le Jwalane.
- Ba amohela ditlhare ho tswa ho Mapetla mme ba di rokella setulong sa Molefi hore a tle a fellwe ke mosebetsi. Sena sa etsa hore baokamedi ba Molefi ba mo hlanohela, ba mo ile sekgethe e le ka nnete.
- Molefi o reka koloi, mme Mapetla ka lebaka la mona le lefufa o a e sebetsa hore e phethohe. Molefi o fela a phethoha ka koloi. Koloi e fela tu, ha yena a iswa sepetlele a se a ile le maidiidi.
- Mona ke moo boloi ba Mapetla bo hlwang mekwalaba. Ha bomadimabe ba Molefi bo ntse bo ja setsi, mmae Mojabeng o nnile a eletsa hore Molefi a iswe ngakeng ya setso. Molefi le ntatae Pitso ba nnile ba tsitlallela hore ha ba kopane le ntho tsa bahetene, bona ke bakresete.
- Ha Molefi a lora Mapetla le boRamafothole ba le marulelong, Mofammere o leka ho mo elelliswa hore Ramafothole le Ngatane ba mo ja direthe. Molefi ha a natse dikeletso tsa Mofammere, Disebo le Mojabeng ho hang.

- Le ha Mofammere a bolela hore o ne a bone Ngatane a mamarelane le Morongwe Molefi o re ke Morongwe ya kentseng Ngatane molekong, ha a bone bobbe le ha bo le bong

[25]**Sehlohlolo**

Qetellong Molefi ha a le habo, a e ya matlapeng/mohlabaaneng, o teana le ntho ya bosiu. O a solwa, mme mmele wa hae o ba le boya jwalo ka wa thithiboya. Ke sona sehlohlolo sa tshwantshiso sena hoba kgang ya monna jwale e kgaotswe ke letlaka. Lehlakore la bobbe ba mona le lefufa le fekisitse la botle kahohlehohle.

Phethelo

Ha Molefi a se a sotswe ke ntho ya bosiu o ile a shwa lehlakore. Ke hona Pitso a ileng a bona hore ha ho batlwe ngaka ya setso, empa o ne a aha serobe phiri e se e jele.

POTSO YA 17: DIPOTSO TSE KGUTSHWANE**HAESO MAFOTHOLENG – CJ Teleki**

- 17.1 Jwalane a re boNgatane ba a **pepeta** bakeng sa hore a re ba a qoqa. √ (1)
- 17.2 Ke Mapetla. √ (1)
- 17.3 E mo hlahisa e le motho ya bonolo, ya sa rateng marata, ya amohelang ha ditaba di sa ye ho ya ka thato ya hae/E le motho wa kgotso. √√ (2)
- 17.4 Boipuiso ba Mapetla bo re tjebelela pele ho se tla etsahala/bo re bontsha kgohlano ya maikutlo eo a nang le yona/bo totobatsa mefehelo ya hae/bo totobatsa semelo sa sebakadi/senola merero ya hae/maikemisetso a hae ka lelapa la ha Pitso/ka katleho ya Molefi. √√
- [Tshwaya e le nngwe feela]** (2)
- 17.5 Lehloyo la Mapetla le bakwa ke katleho ya Molefi/Ke mona/lefufa malebana le katleho ya Molefi. √√
- [Ha mohlalobuwa a itse feela mona/lefufa, a fuwe letshwao le le leng]** (2)
- 17.6 Mojabeng ke motshehetsi/moeletsi/mothusi wa Molefi √ hobane o dula a mo eletsa ka dinako tsohle ebile o ne a lakatsa eka ba ka kopa thuso ya bomakgerenkgwa feela Molefi le ntatae ba hana. √ (2)
- 17.7 Tikoloho ya Roma ha Mafefowane ke sebaka se hlabohileng se nang le dikolo tse ngata/boholo ba batho ba dulang moo ba rutehile/bana ba banana ba rutehile/matlo a teng a ahilwe ka tsela ya sekwalejwale/banana ba mona ba apara diaparo tsa dikgutlela. √

Tikoloho ya Mafotholeng ke sebaka se sa hlabohang/boholo ba batho ba dulang moo ha ba a ruteha/bana ba banana ha ba iswe sekolong/leeme ho bana ba banana le sa sebetsa haholo hobane ha ba iswe sekolong/matlo a teng ke a mekgoro/banana ba Mafotholeng ba apara diaparo tse kgahlolang tlhafu. √

[Ha mohlalobuwa a sa bapisa dintho tse bapisehang, a fose] (2)

17.8 Tomatso e hlahiswa ke taba ya hore Molefi o kwenehela Montsheng hobane a re ha a ruteha, o batla dikgarebe tse rutehileng, empa tsona dikgarebe tseo tse rutehileng di mo dubisa thankga hoo a bileng a hopola Montsheng wa hae.√√ (2)

17.9 Motho eo e leng ngakana-ka-hetla ke ngaka e sa tsebeng ho sebetsa/e sa tsebeng ditlhare/Ke ngaka mmotwane/e se nang matla/ha se ngaka ya nnete.√

[Tshwaya e le nngwe feela] (1)

17.10 Ke moeletsu/motshehetsu/mothusi wa sebakadi sa sehlooho√ O ne a dula a eletsu motjhana wa hae ka dinako tsohle/o ne a eba teng mererong yohle ya lelapa la Pitso/o ile a eletsu Pitso hore a tlohele Molefi ho ikgethela mosadi/ o ile a lemosa Pitso hore a tiise motse wa hae.√ (2)

17.11 Molefi o ne a rerile ho nyala Jwalane empa hamorao a lemoha hore Jwalane o na le ngwana le monna e mong hape Jwalane o ne a ratana le Ngatane/Jwalane o ile a mmolella hore o kgutlelane le ntata ngwana. Molefi o ile a nyala Morongwe a sa tsebe mekgwa ya hae empa o ile a lemoha ha a se a nyalane le yena hore o rata banna. √√

[Tshwaya e le nngwe feela] (2)

17.12 Batswadi ba Morongwe ba ne ba hlile ba sa tsebe ho thethesa ka baka la ho thunthetswa/tshwaetswa ke tikoloho eo ba neng ba dula ho yona.

KAPA

Ba ne ba tseba, feela ba ne ba iketsa ba rutehileng mme mothating oo Basotho ba ne ba ntse ba le bangata ba ntseng ba tshwere moetlo wa bona/Ba ne ba iketsa bokgowanatswana. √√ (2)

17.13 Morongwe o ile a hana ho bekwa/ho ja kwae/o ile a bontsha ho se kgotsofale ha a ne a rehwa lebitso/A re yena ha a tlela ho tla qhotsa bana lapeng habo Molefi/A hlobola kobo eo a neng a e apeswa/Ngatane o ile a lwana le Takadimane. √√ (2)

17.14 Tjhe, ha se ntho e nepahetseng. Ha se ntho e ntle ya ho etsa motho ya o tshepileng hampe/ha o a tshwanela ho ba le mohlankana e mong o ntse o na le eo o bonyang le yena/hona ho bontsha boitshwaro bo hlephileng. √√

[Tshwaya e le nngwe feela] (2)
[25]

MATSHWAO OHLE A KAROLO YA C: 25
MATSHWAO OHLE A PAMPIRI ENA: 80